

Intercultureel collectiebeleid in Nederlandse kunstmusea

De veranderende demografische samenstelling van de Nederlandse samenleving heeft consequenties voor instellingen die onze cultuur tentoonstellen. Nederlanders met een andere culturele achtergrond zullen eerder het gevoel hebben dat zij aanspraak kunnen maken op de tentoongestelde cultuur, wanneer Nederlandse museumcollecties een meer inclusief verhaal vertellen. Ter bevordering van diversiteit binnen het museum schrijven zowel de Nederlandse als de Europese overheid een intercultureel beleid voor. Een duidelijke afbakening van het begrip 'interculturalisme' ontbreekt echter, wat zeer uiteenlopende invullingen van het beleid tot gevolg heeft. Aan de hand van de definitie van interculturalisme van de Canadese socioloog Gerard Bouchard kunnen karakteristieken van en voorwaarden voor een intercultureel collectiebeleid worden geformuleerd. In de praktijk blijkt dat wat Nederlandse kunstmusea onder 'diversiteitsbeleid' verstaan, niet overeenkomt met interculturalisme.

Het Nederlandse diversiteitsdebat spitst zich in de beeldende kunst en de museumwereld vooral toe op de autonome rol van kunst binnen de samenleving.ⁱ Verschillende museumdirecteuren hebben zich dan ook opgeworpen als verdedigers van de autonome kunst. Links georiënteerde critici stellen dat culturele instellingen instrumenten van de elite zijn om de argumenten voor het behoud van de 'hoge' cultuur te verdedigen, terwijl rechts georiënteerde critici stellen dat het democratiseren van het museum afbreuk doet aan de waarde van de meesterwerken die het museum huisvest.ⁱⁱ Anderen zijn van mening dat een diversiteitsbeleid musea afleidt van hun ware doelstellingen, doordat hun rol en verantwoordelijkheden worden omgebogen naar doelen van de overheid. Culturele diversiteit kan de Nederlandse kunstmusea verrijken, maar opvallend genoeg wordt dit maar zelden als motief voor het voeren van een cultureel divers beleid genoemd. Wellicht dat dit samenhangt met het idee dat de artistieke waarden van de dominante cultuur worden bedreigd, terwijl het enige dat wordt bedreigd het bestaansrecht is van instellingen die uitsluitend een bevoorrechte minderheid bedienen.

Interculturalisme

Interculturalisme wordt ten onrechte nogal eens verward met het uitgerangeerde multiculturalisme. Eind jaren negentig wordt multiculturalisme geassocieerd met fragmentatie en gezien als een bedreiging voor de sociale cohesie van de samenleving.ⁱⁱⁱ Het artikel dat Paul Scheffer op 29 januari 2000 in het NRC Handelsblad publiceert, is

hier een voorbeeld van. In *Het multiculturele drama* stelt hij dat het multiculturalisme is mislukt doordat de dominante cultuur heeft gefaald de eigen grenzen te bewaken:

'Een gemakzuchtig multiculturalisme maakt school omdat we onvoldoende onder woorden brengen wat onze samenleving bijeenhoudt. We zeggen te weinig over onze grenzen, koesteren geen verhouding tegenover het eigen verleden en bejegenen de taal op een nonchalante manier. Een samenleving die zichzelf verloochent heeft nieuwkomers niets te bieden. Een meerderheid die ontkent meerderheid te zijn, heeft geen oog voor de hardhandigheid van integratie, die ook altijd verlies van eigen tradities betekent. En wie niet begrijpt wat er wordt genomen, die heeft ook weinig te geven.'^{iv}

Door de erkenning van de dominante cultuur bewaakt het interculturalisme, in tegenstelling tot het multiculturalisme, wél de grenzen van de dominante cultuur.^v Verder streeft interculturalisme naar het behoud van zowel de dominante cultuur als de minderheidsculturen. Westerse meesterwerken in het museum zouden binnen een intercultureel beleid gekoesterd moeten worden en hoeven niet aan waarde in te boeten. Het westerse concept van de kunstgeschiedenis en de canon blijft op deze manier intact. Volgens de definitie van Bouchard kan *ad hoc* voorrang worden verleend aan de dominante cultuur en het is waardevol om op dit punt de voorrangsregel toe te passen, omdat het museum houvast biedt bij het formuleren van een nieuw beleid. Onder deze voorwaarden kan er een levendige discussie ontstaan, die overeenkomt met Mouffes agonistische politiek: binnen het interculturalisme staat onderlinge discussie voorop.^{vi}

Een nieuw paradigma

Zowel het beleid van de behoudende kunstmusea, als het beleid van musea die het heteronome paradigma voorstaan, sluiten niet aan bij een intercultureel beleid. De meer behoudende musea zouden meer open kunnen staan voor maatschappelijke kwesties door mondiale maatschappelijke thema's te behandelen en kritisch te reflecteren op de eigen praktijk. Musea die het heteronome paradigma propageren, waarbij de context van een werk voorop staat, zouden meer oog moeten hebben voor het bewaken van de grenzen van de dominante westerse kunstopvatting.

Terwijl het heteronome paradigma streeft naar de destructie van de autonome kunstopvatting, moet deze binnen een intercultureel beleid juist gerespecteerd worden. Interculturalisme streeft namelijk naar het behoud van zowel de cultuur van mensen met een andere culturele achtergrond als die van de dominante cultuur. De manier

waarop het heteronome paradigma het autonome paradigma achter zich laat, gaat in tegen de definitie van het interculturalisme zoals geformuleerd door Bouchard. Om een intercultureel beleid te voeren, moet daarom binnen het nieuwe heteronome paradigma ruimte zijn voor de autonome kunstopvatting als één van de benaderingen binnen het paradigma.

Beoordelingscriteria

Een intercultureel beleid vereist een kritische reflectie op de eigen praktijk en op de rol van het museum in de hedendaagse samenleving. Binnen dit kader moeten de binnen het kunstmuseum gehanteerde beoordelingscriteria worden heroverwogen.

Interculturele beoordelingscriteria dienen namelijk pluriform te zijn en er moet ruimte zijn voor botsingen tussen verschillende interpretaties. Deze botsing herinnert opnieuw aan Mouffe.

Een aantal directeuren en conservatoren van grote Nederlandse kunstmusea blijkt echter een zeer behoudend beleid te voeren, waarbij reflectie op het collectiebeleid en bijbehorende beoordelingscriteria nauwelijks plaatsvindt. Sjarel Ex omschrijft wat hij ziet als de kwaliteit van een kunstwerk als een ongrijpbaar en bijna mystiek fenomeen: 'Een echt goed kunstwerk is onmiskenbaar. De energie die een kunstenaar in zijn werk stopt, komt er weer uit - als je hebt leren kijken. Hoe het precies werkt, weet ik niet. Dat is een beetje mystiek en daar heb ik geen verstand van. Maar het is zo.'^{vii} Precies deze uitspraak van Ex illustreert de nog altijd vertegenwoordigde kantiaanse kwaliteitsopvatting: kunst is een gevoelsmatige kwestie die zich geheel onttrekt aan het verstand.

Dit door veel culturele instellingen gehanteerde ongrijpbare kwaliteitsbegrip speelt een belangrijke rol bij het uitsluiten van bepaalde culturele uitingen. Tegenwoordig zijn verschillende partijen op zoek naar een nieuwe invulling van het kwaliteitsbegrip, om een zo inclusief mogelijk beleid te kunnen voeren. De vraag is of de kwaliteitscriteria van onze kunstmusea diversiteitsbestendig zijn. Door sommigen wordt het beoordelingscriterium 'kwaliteit' gebruikt in de kantiaanse betekenis van het woord, waarbij de kritiek op een dergelijk universeel kunstbegrip genegeerd wordt. Anderen reflecteren op de eigen praktijk, waarbij herijking van beoordelingscriteria aan bod komt. Deze progressieve stemmen komen voornamelijk uit het Van Abbemuseum, Museum Arnhem en Museum Het Domein. Het Stedelijk Museum Amsterdam heeft dankzij de inspanningen van Bouwhuis in Stedelijk Museum Bureau Amsterdam interessante projecten op zijn naam staan, maar deze activiteiten lijken voor het museum een secundaire prioriteit te hebben.

Kennis en kritische reflectie

Gebrek aan kennis is van invloed op de keuze voor een meer behoudend beleid en het telkens herhalen van canonbevestigende clichés. Dit houdt in dat op universiteiten aanpassingen in het curriculum zouden moeten worden doorgevoerd. Tevens kan kennis via uitwisselingsprojecten van conservatoren het museum binnenstromen. Hoewel antropologen gewend zijn discipline- en regio overschrijdend werk te doen, zijn kunsthistorici van oorsprong hoofdzakelijk gericht op het Westen - alleen al door de nauwe focus binnen de opleiding.^{viii} De Nederlandse masteropleidingen Kunstgeschiedenis richten zich op de geschiedenis van westerse beeldende kunst en architectuur, met uitzondering van de Universiteit Leiden die de studie *Niet-westerse en vergelijkende kunstgeschiedenis* aanbiedt.

Verder geven veel musea een vrij gedateerde invulling aan hun diversiteitsbeleid door dit beleid hoofdzakelijk via de educatieve afdeling te voeren. Het onderwijzen van 'niet-ingewijden' houdt in dat de buitenstaander zich moet aanpassen naar de standaarden van de ingewijden, terwijl een kritische houding ten opzichte van de praktijk uitblijft. Op deze manier is geen sprake van uitwisseling en interactie op gelijkwaardige basis.

Implementatie van een intercultureel beleid

Binnen het interculturalisme wordt de dominante cultuur aangewezen als verantwoordelijke partij om aanpassingen te maken in het beleid van kunstmusea. Nederlandse kunstmusea kunnen veel leren van de discussies die onder andere reeds door Framer Framed zijn gevoerd. Een levendige discussie biedt musea richtlijnen bij het overwegen van een meer inclusief beleid. Voor het slagen van een intercultureel collectiebeleid kan het diversiteitsbeleid van musea niet beperkt blijven tot de educatieve afdeling of de projectmatige vorm die ze nu vaak hebben, maar zal het moeten worden geïncorporeerd in de primaire activiteiten van het museum. Een intercultureel beleid zou in de praktijk kunnen worden gebracht door een heterogeen paradigma te hanteren - dat sterk op de context gericht is en uitgaat van een pluriform kunstbegrip - mits binnen deze pluriformiteit ook ruimte is voor het autonome kunstbegrip.

De etnocentrische blik van een aantal Nederlandse kunstmusea werpt echter drempels op voor de implementatie van een intercultureel beleid. Doordat modernistische ideeën in veel kunstmusea nog altijd aanwezig zijn, moeten zij ten behoeve van de realisatie van een intercultureel beleid een kritische houding aannemen ten opzichte van de voor hen gebruikelijke beoordelingscriteria. Op deze manier kunnen

zij werken aan een interculturele collectie waarin Nederlanders met verschillende culturele achtergronden zich kunnen herkennen en die Nederlanders met een westerse achtergrond een rijker beeld van hedendaagse kunst biedt. In verschillende contexten is het belang en de betekenis van afzonderlijke beoordelingscriteria anders, dus musea zouden in relatie tot hun eigen geschiedenis en focusgebied hun prioriteiten moeten bepalen.

De uitdaging voor musea zit hem voornamelijk in het heroverwegen van hun huidige beoordelingscriteria, waarmee zij een nieuw gevoel van sensitiviteit kunnen tonen en nog relevanter kunnen blijken voor een gemeenschap die bestaat uit mensen met verschillende culturele achtergronden. Niet alleen de maatschappij, maar ook de kunstwereld verandert en de Nederlandse kunstmusea moeten ervoor zorgen dat ze niet achterop raken.

Dit artikel is gebaseerd op de auteurs masterthesis 'Intercultureel beleid in het kunstmuseum. Blanke monocultuur en interculturele beoordelingscriteria in Nederlandse kunstmusea.' (Universiteit van Amsterdam, 2015).

ⁱ Top, Bart. *Het geheim van de diversiteit. Kunst vieren, delen en beleven*. 2008. 1 mei 2014 <<http://binoq.nl/lib/Documenten/best%20diversiteit%20&%20atana/geheim%20van%20diversiteit.pdf>>: 11.

ⁱⁱ Karp, Ivan. 'Introduction: Museums and communities: the politics of public space.' In: Karp, Ivan, e.a., red. *Museums and communities. The politics of public culture*. Washington: Smithsonian Institution, 1992a: 8.

ⁱⁱⁱ Bouchard, Gérard. 'What is interculturalism?' *McGill Law Journal*, nr. 56 (2011): 468.

^{iv} Scheffer, Paul. 'Het multiculturele drama.' *NRC Handelsblad*, 29 januari 2000. 15 mei 2014 <<http://retro.nrc.nl/W2/Lab/Multicultureel/scheffer.html>>.

^v Bouchard, Gérard. 'What is interculturalism?' *McGill Law Journal*, nr. 56 (2011): 468.

^{vi} Berg, Hans Onno van den en Maaïke Verberk. 'Wat is intercultureel museumbeleid?' In: Berg, Hans Onno van den, e.a., red. *Culturele diversiteit in Nederlandse musea: 32 interculturele projecten*. Amsterdam: 1999.

^{vii} Ex, Sjarel en Marjan Slob. 'Je oog ontwikkelen.' *Marjan Slob*, 2000. 30 oktober 2014 <www.marjanslob.nl/wp-content/uploads/Sjarel_Ex-interview.pdf>.

^{viii} Framer Framed. *Expertmeeting Onbegrensd Verzamelen: workshop Collectiebeleid*. Verslaglegging Caro Verbeek. 22 oktober 2009a.